

Алена Вострыкава,
БДУ, Мінск

РАМАН ЛАДЗІСЛАВА ФУКСА «МЫШЫ НАТАЛІІ МААСГАБР» ЯК УЗОР ПРОЗЫ КАФКІЯНСКАГА ТЫПУ

Ладзіслаў Фукс – чэшскі пісьменнік другой паловы XX стагоддзя, які ніколі не быў ні рэвалюцыянерам, ні дысідэнтам. Яго друкавалі, але з вялікай неахвотай, афіцыйныя выдавецтвы. Ён нават выконваў некаторыя афіцыйныя замовы: напісаў пра вёску, пра Юліуса Фучыка. Тым не менш, яго мастацкі свет – гэта свет тайнапісу і намёкаў, гэта свет масак і кафкіянскай атмасферы. Чэшскі літаратуразнаўца Марцін Путна зазначае: “Аўтар, якога параўноўваюць з Францам Кафкай, аўтар, які стварыў свой непаўторны стыль і літаратурны свет, Кафку не чытаў. Дзякуючы шматзначнасці і мудрагелістасці свайго жыццёвага стыля, балансуючага на мяжы прыймальнага, Фукс стаў легендай і культавай постаццю чэшскай культурнай сцэны, але, разам з тым, аб’ектам міласэрнага спачування і неміласэрных кпінаў. Фукс па-ранейшаму застаецца вялікай загадкай” [2]. Фукс стаў пісаць у часы адлігі і дэмакратызацыі ў Чэхаславакіі, потым працягваў сваю працу ў гады нармалізацыі. Але яго творы не ўпісваліся ў афіцыйную эстэтыку, паколькі заўсёды мелі другі план.

Гэта тычыцца і ўтапічна-алегарычнага рамана пісьменніка “Мышы Наталіі Маасгабр” (“Myši Natálie Mooshabrové” 1970), які засяроджаны на адлюстраванні канфлікта асобы з сіламі зла. У форме прыпавесці праз разгорнутую метафару Фукс дае нам абагульнены вобраз сучаснага света. Ён раскрывае перад намі панараму XX стагоддзя – часу дыктатур, камуністычнай і фашысцкай, шматлікіх войнаў. Твор напісаны пасля разгрому Пражскай вясны. Таму ў ім адбіліся апакаліптычныя настроі, якія перажываў чэшскі творца і якія панавалі ў грамадстве. Вядома, што Фукс меў магчымасць эміграваць, але прыняў рашэнне застацца на Радзіме, у тым ліку з-за хворай, страціўшай розум маці. У гэтыя часы ён знішчыў усю сваю карэспандэнцыю, якая адлюстроўвала яго светапоглядныя разважанні. І хаця Ладзіслаў Фукс нават быў прыняты ў новы сацыялістычны Саюз пісьменнікаў, яго кнігі гэтых часоў адлюстравалі тую змрочную атмасферу, што панавала ў грамадстве, а таксама акалічнасці грамадска-палітычнага жыцця праз алегорыі ў сваіх раманах.

Твор “Мышы Наталіі Маасгабр” складаецца з дваццаці адной главы. Перад намі разгортваецца амаль двухмесячны апошні перыяд жыцця старой пані Наталіі Маасгабр. Яна нібыта ўдава возчыка з двума ўжо дарослымі дзецьмі, дачкой Набуле і сынам Везрам, якія

вельмі дрэнна да яе ставяцца. Дачка выганяе маці са свайго вяселля і самымі рознымі спосабамі насміхаецца і здзекуецца з яе. Сын, як пастаянна расказвае сама Наталія Маасгабр, тройчы сядзеў у турме. Ён таксама вельмі грубы і жорсткі ў адносінах са старой. Наталія Маасгабр вельмі актыўна працуе ў грамадстве “Ахова маці і дзіця”, якое выяўляе дзяцей, што нібыта парушаюць грамадскі парадак, не прытрымліваюцца ўстаноўленых правіл. Гэтых дзяцей грамадства можа нават пакараць вельмі лютай смерцю. Пры гэтым сцвярджаецца, што у сярэднявечча людзей увогуле спальвалі. Акрамя таго, Наталія Маасгабр працуе на могілках. Яна даглядае за магіламі. Палівае там кветкі. Вывешвае на доме чорныя сцягі, калі хто-небудзь памірае. Літаратуразнаўца Зарыцкі А.Н. падкрэслівае, што асоба цэнтральнай гераіні акружана таямнічасцю менавіта таму, што з ёй звязаны вобраз смерці і могілак [1, с. 61]. Сапраўды, матыў могілак стала суправаджае гераіню. Па-першае, як яе галоўны жыццёвы занятак. Па-другое, апісваецца смерць нібыта ад няшчаснага выпадка хлопчыка Фабера, якога лячыла Наталія Маасгабр. Яна і шэраг іншых персанажаў прысутнічаюць на пахаванні хлопца, ідуць на могілкі. Потым старая пані Наталія шукае на могілках знікшага сына пані Айхенкранц, затым наведвае яе лаўку, дзе прадаюцца тавары для пахавання. Сама Наталія дома захоўвае чорныя сцягі. Адзін з іх яна выкарыстоўвае як абрус у хаце пана Фелсаха, калі накрывае вячэру. У рамане часта згадваецца канец света, а таксама асобныя персанажы ўвесь час ходзяць з нотамі і рыхтуюцца да выканання Рэквіема, дзе будуць задзейнічаны дзве тысячы спевакоў і тры тысячы музыкаў.

Гісторыя Наталіі Маасгабр разыгрываецца ў недакладным часе і прасторы. Мы даведваемся, што яна жыве ў нейкай краіне, дзе валадарыць дыктатар Альбін Раппельшлунд, які не то схаваў, не то забіў, не то затачыў у зняволенне княгіню Аўгусту, якая павінна была кіраваць краінай. Наконт яе ходзяць усялякія чуткі і плёткі. Перыядычна ўспыхваюць народныя хваляванні, у ходзе якіх народ патрабуе паказаць ім княгіню. У фінале твора ўспыхвае паўстанне, якое змятае ўладу Раппельшлунда і ставіць на трон княгіню, якой аказваецца Наталія Маасгабр, але па дарозе ў дварэц яна памірае, з’еўшы атручаны піражок свайго прыгатавання, падрыхтаваны для яе гадаванца Аберона Фелсаха. Такі паварот сюжэта таксама становіцца таямніцай і патрабуе дадатковага тлумачэння на розных узроўнях прачытання тэксту.

Краіна паказана пісьменнікам як дзяржавай крайней несвабоды, дзе пераследуюцца нават дзеці. У правіцеля існуе легіон “бесаў”. Так аўтар называе тых, хто знішчае і пужае нялюбых рэжыму. Усе людзі і, галоўным чынам, дзеці павінны ведаць міфалагізаваную і моцна ідэалізаваную біяграфію правіцеля Раппельшлунда і асноўныя этапы

развіцця краіны. Дзеці не маюць магчымасці вольна развівацца, гуляць, фантазіраваць. Галоўная іх доблесць – гэта падпарадкаванне настаўнікам. Чытача шакуюць старонкі рамана, дзе аўтар расказвае пра васьмігадовага хлопчыка, якога абвінавацілі ў ерасі, сувязі з нячыстай сілай, дзесяць дзён і начэй дапытвалі і трымалі ў кайданах, давалі піць ваду з воцатам і есці адну міску аўсянкі ў дзень, лілі на галаву ледзяную ваду, пужалі, што чацвяртуюць, што ў выніку і зрабілі. Гэтыя фантасмагарычныя і вельмі жорсткія старонкі проста не дапасуюцца да іншых паведамленняў пра гэту краіну, з якіх мы даведваемся, што у ёй надзвычай высокі ўзровень развіцця навукі і тэхнікі. Яе жыхары лятаюць у космас, каланізавалі Месяц, маюць касмадрымы і зоркалёты, падземныя ўстановы, шыкоўнае метро. Аднак, на Месяцы яны будуць у ліку іншага і турмы для тых, хто не годны хадзіць па Зямлі. Памяшканне арганізацыі “Ахова маці і дзіця” у канцы твора забіраецца пад турму, паколькі добра прыстасавана для гэтага, бо мае моцныя краты на вокнах. Гэта выглядае сімвалічным. Духовнае развіццё грамадства гэтай краіны на вельмі нізкай ступені: грамадзяне вераць у нячысціка, знаходзяцца на ступені развіцця сярэднявечча. “Краіна, якая апісана ў творы – гэта гратэскавая мадэль высокаразвітай краіны, у якой духоўны пачатак знаходзіцца ў супярэчаннях з матэрыяльным” [1, с. 60]. Гэты кантраст стала падкрэсліваецца аўтарам.

У рамана цікавае і назіранне вядзецца нават за дзецьмі. Сын і дачка Наталіі Маасгабр аказаліся тымі самымі “бесамі”, якім было ўсё дазволена. Органы ўлады паказаны таксама праз паліцыю, паколькі Наталлю тройчы наведваюць два паліцэйскіх, якія проста прыйшлі даведацца пра тое, як яна жыве, пра яе дзіцячыя ўражання і ўспаміны. Яны аглядаюць кватэру старой, ходзяць па комнатах. Збіраюць інфармацыю пра яе мінулае, выказваюць сумневы ў тым, дзе пахаваны яе муж. Распытваюць, каго яна сустракала ў маладосці ў лесе, ці не бачыла льва альбо гіганцкую мыш. Такім чынам, Ладзіслаў Фукс паказвае нам абсурднасць дзяржаўнай і паліцэйскай сістэмы гэтай краіны, а таксама надае атмасферы рамана нейкай незразумеласці і таямнічасці. Чэшскі пісьменнік стварае алегарычную карціну некантралюемай палітычнай улады і культуры асобы.

Непрыемным жыццё Наталіі Маасгабр робяць таксама наведванні сына Везра, дачкі Набулы і іх таварыша Чорнага пса. Гэта кампанія рабуе яе, падвяргае непрыемным, жорсткім жартам. Сама Маасгабр добра не ведае пра пэўную прафесію сваіх дзяцей. Яна нават падазрае іх у крадзяжах і злачынствах. У фінале рамана мы даведваемся, што Везр і Набуле не былі роднымі дзецьмі жанчыны, што іх біяграфія выдуманая і яны “бесы” з легіёна правіцеля краіны. Іх прыгаворваюць да пакарання смерцю, але Наталія іх ратуе, паколькі

становіцца вядома, што яна і ёсць княгіня Аўгуста, якая шмат гадоў жыла пад выглядам простага абывацелькі.

Кампазіцыя і мастацкія сродкі, якія выкарыстоўвае аўтар, дастаткова традыцыйныя. Падзеі падаюцца ў храналагічнай паслядоўнасці з пункту гледжання галоўнай гераіні. Фукс ужывае нібыта рэалістычны метада аповяду, але самі падзеі і героі, апісаная краіна бачацца альбо фантазмагарычнымі, альбо абсурднымі. Матэрыял падаецца ў тэксе амаль фатаграфічна. Моцнае ўражанне незвычайнасці, нават нейкай казачнасці. Многія чэшскія даследчыкі вызначаюць жанр твора як сучасную казку [Гл.:4]. Фукс выкарыстоўвае шмат дэталей, якія робяць вобразы персанажаў пазнавальнымі і характэрнымі. Так, Набуле заўсёды дзіка смяецца, пані Наталія пастаянна трасе чорнай сумкай. Гратэскнасць і дзіўнасць тэксту надаюць такія моўныя адметнасці, як скарачэнні слоў у тэксце: крымінал – крымі, Марыя Капрыкорна – Марі Капрі. Фукс актыўна выкарыстоўвае метафары. Напрыклад. Аднаго з герояў са свету Везра ён называе чалавекам-чорным псом. Раман выразна сімвалічны, абапіраецца на казачныя і гіпербалічныя элементы.

Адным з такіх вобразаў-сімвалаў становяцца мышы, якія вынесены нават у заглавак твора. Нават неаднойчы прачытаўшы цалкам раман, цяжка інтэрпрэтаваць гэты вобраз і яго ролю ў мастацкай тканіне тэксту. Гэтая загадканасць як раз дазваляе суадносіць мастацкія светлы Ладзіслава Фукса і Франца Кафкі, у якога таксама шмат падобных вобразаў-сімвалаў. Галоўная гераіня на працягу ўсяго дзеяння заклапочана барацьбой з мышамі ў сваёй кватэры. Яна ставіць мышалоўкі. Неаднойчы купляе атруту. Хлопчык Фабер пытаецца ў гераіні: “А почему вы травите мышей? Вред приносят многие... Но их же не убивают” [3]. Дарэчы, калі яна гатуе печыва, то побач стаіць заўсёды каробка моцнай атруты. Пірожнае, што Наталія купляе дадому свайму хлопцу-гадаванцу, зверху падаецца пасыпана такой атрутай. Мы да апошняга не ведаем, ці атрута гэта, ці не. Гэта дадае страху і незразумеласці ва ўспрыняцці і інтэрпрэтацыі твора. Сюды ж далучаецца матыў сканчэння жыцця гераіні сваімі ж атручанымі піражкамі. Прычым, цяжка здагадацца, ці выпадковасць гэта, ці даўняя задума. Такіх “дваістасцяў” па тэксце раскідана аўтарам вельмі многа. Таксама ў рамане згадваецца вобраз гіганцкай мышы, якую старая пабачыла на могілках на яе уласнай магіле. Паліцэйскія распытваюць Наталію Маасгабр, ці не бачыла яна мыш памерамі са льва ў Чорным лесе недалёка ад княжаскага замка. Вобраз мышэй непарыўна звязаны як пэўны знак з вобразам старога і становіцца часткай ідэйна-тэматычнага зместу рамана. Мы даведваемся, што будучы маладой дзяўчынай, якую выгналі з замку, Наталія Маасгабр хадзіла па лесе і сапраўды ўбачыла гіганцкую мыш,

якая потым ператварылася ў дзяўчыну. У яе вопратку адзелася княжна-Наталія Маасгабр, зліўшыся такім чынам і з дзяўчынай, і адначасова і з мышшу. Жыццё наступныя пяцьдзесят гадоў яна вяла шэрае, мышынае, нязначнае і непрыкметнае. Такім чынам, сама галоўная гераіня атаясамліваецца з мышшу. Тое, што мышэй пераследуюць і ставяць на іх мышалоўкі, суадносіцца з ладам жыцця Маасгабр, якая хавалася і выдавала сябе за іншага чалавека.

Значнае месца ў рамане займае вобраз Аберона Фелсаха, сына гандляра рознай апаратурай на Месяцы. Гэта вельмі развіты і адукаваны хлопец-падлетак, разумны не па гадах. Ён мае выгляд казачнага героя. Носіць чорны плашч, мае доўгія чорныя валасы і чорныя вочы. Менавіта з ім звязана раскрыццё “сапраўднага твару” Наталіі Маасгабр. У рамане ён становіцца носьбітам пэўнай ідэалогіі і філасофіі, якая супрацьстаіць поглядам старой жанчыны. Наталія Маасгабр не верыць у бога, але верыць ў лёс, што неаднойчы падкрэслівае ў размовах з рознымі людзьмі. Аберон жа гаворыць: “Судьбой становится лишь то, что случается, но не раньше. До последней минуты все можно изменить, хотя бы в допустимых пределах... Судьба – это прошлое, но не будущее. Прошлое неизменно, но будущее изменяемо” [3]. Праблема лёсу і яго прадвызначанасці праходзіць праз увесь раман Ладзіслава Фукса. Можна меркаваць, што як раз з Аберонам Фелсахам звязана аўтарская пазіцыя. Гэты персанаж становіцца таксама прадвеснікам і прадказальнікам змены ўлады. У яго вусны аўтар укладвае паведамленні пра масавыя хваляванні, пра падзенне рэжыма. Ён паказаны ў творы чалавекам, які ўжо даўно ведае, хто ж такая Наталія Маасгабр на самой справе.

Прыкмет канкрэтнага хранатопу твор не мае. Праўда, можна заўважыць, што пісьменнік выкарыстоўвае нямецкія прозвішчы. Калі меркаваць, што чэшскі творца меў на ўвазе фашысцкі рэжым, да крытычнага і сатырычнага адлюстравання якога ён звяртаўся ў многіх сваіх творах, то гэта не вельмі спалучаецца з некаторымі матывамі, такімі, як існаванне касмадромаў і кантраст касмічных вынаходніцтваў і сацыяльнай будовы і жыцця грамадства. Такія матывы даюць падставы дапусціць, што Ладзіслаў Фукс у сваёй антыўтопіі (можна і так разглядаць раман) паказваў дыктатуру камуністычную. Грамадскае зло, якое дэфармуе жыцці дзеючых персанажаў, выклікае ў галоўнай гераіні абарончую пазіцыю, якая выражаецца ў тым, што Наталія Маасгабр поўнасьцю зачыняецца ў сваім унутраным свеце, надзявае пэўную маску і носіць яе доўгія дзесяцігоддзі. Менавіта з гэтым могуць быць звязаны і яе пераапраананні ў дзіўны касцюм, у якім яе ніхто не пазнае. Яе паводзіны гратэскныя, абсурдныя, гераіня настолькі засвойваецца з

імі, што пасля вызначэння яе сапраўднай ідэнтычнасці, яна адмаўляецца жыць нармальна, як гэта адпавядала б яе статусу ў грамадстве. Такім чынам, мы можам канстатаваць недавер да ўласнай ідэнтычнасці, да акаляючай грамадскай сітуацыі, што становіцца ў Фукса значнай раманнай тэмай.

“Мышы Наталіі Маасгабр” належаць да другога этапа творчасці Ладзіслава Фукса, калі пісьменнік адышоў ад яўрэйскай і антыфашысцкай тэматыкі, ад апісанняў часоў пратэктарату, што дамінавала ў яго творах 1960-х гг. Раман адрозніваецца часавай і прасторавай няпэўнасцю, размытасцю. Вельмі актыўна аўтар выкарыстоўвае дэтэктыўны складнік у рамане. Гэта тычыцца старонак расследавання Наталіяй Маасгабр жыццёвых сітуацый трох хлопчыкаў, дзейнасці яе сына і дачкі, крадзяжоў на пошце, якія сюжэтна займаюць шмат раманнага месца, а таксама самой загадкавай крымінальнай сітуацыі са знікненнем правіцельніцы Аўгусты і яе пошукамі, якія вялі і ўлады, і аматары, напрыклад, такі персанаж, як Аберон Фелсах. Шматузроўневая абсурднасць у рамане, гратэскавасць, фаталізм сітуацый збліжаюць твор з раманамі Франца Кафкі, што можа скласці самастойны вектар даследавання. Шматлікія паўторы банальнасцяў многімі персанажамі недзе нагадваюць і прынцыпы збудавання абсурднай драмы, як гэта было ў п’есах Э. Іанэска. Апісанне ўвасаблення пэўнага тыпу дыктатуры дае магчымасць паставіць твор у кантэкст раманаў-антыўтопій, як “1984” Дж.Оруэла, “Вайна з саламандрамі” К.Чапека і іншых. Як і ў сваіх жа раманах першага перыяду, Ладзіслаў Фукс паказвае душу чалавека, дэфармаваную злом, а таксама канфлікт асобы з сіламі зла. Гэты канфлікт можна разумець на самых розных узроўнях: на палітычным і грамадска-гістарычным, на этычным (праблема стасункаў бацькоў і дзяцей), на псіхалагічным (праблема ідэнтычнасці асобы, праблема маскі). Аднак канкрэтнага адказу на пастаўленыя пытанні і адназначных рашэнняў канфліктаў у чэшскага творцы няма.

Літаратура

1. Зарицкий, А.Н. “Герцогиня и кухарка” Ладислава Фукса и некоторые особенности чешской условно-символической прозы // А.Н. Зарицкий // Роман в литературах стран Центральной и Юго-Восточной Европы. – Киев, 1990. – С. 52–93.
2. Путна, М. Ладислав Фукс / М.Путна // Радио Свобода [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.svoboda.org/content/article/25115459.html>. – Дата доступу: 8.05.2015.
3. Фукс, Л. Мыши Наталии Моосгабр / Л.Фукс // ModernLib.ru [Электронный рэсурс]. – Рэжым доступу: http://modernlib.ru/books/fuks_ladislav/mishi_natalii_moosgabr/read_22/. – Дата доступу: 8.05.2015.
4. Dostal, V. Větší fenebrácká pohádka / V. Dostal // Zrcadla podél cesty.–Praha. – 1987. – S. 24–46.